

אכילת מאכלים אסורים ופטור מקיום מצוות בזמן מלחמה

בתחילתה של מלחמת 'חרבות ברזל', קווי אספקת המזון לכוחות צה"ל שנכנסו קרקעית לרצועת עזה, עדיין לא היו רציפים, והלוחמים נאלצו להסתפק באוכל שהיה ברשותם. עם זאת, לא אחת, מצאו הלוחמים מזון מוכן לאכילה, או לחלופין, רצו לבשל מזון בכלים שמצאו - וכמובן לא המזון ולא הכלים, כשרים למאכל ולבישול. ונשאלה השאלה, האם הדבר מותר על פי ההלכה.

שאלה נוספת שהתעוררה בשבת הראשונה של המלחמה היתה, האם ומה מותר לטלטל, במקום שכמובן אין בו עירוב.

התשובות לשאלות אלו, טמונות בבירור דברי הגמרא והרמב"ם, על ההיתר שניתן ל"חלוצי הצבא" לאכול "כתלי חזיר" - על מי ומתי נאמר, ומה נכלל בהיתר זה.

א. בסוגיית הגמרא במסכת חולין (יז, א) נתבאר כי לפי רבי עקיבא, כשהיו בני ישראל במדבר היו רשאים לאכול בשר חולין על ידי "נחירה" [ללא שחיטה], ורק כשבאו לארץ נאסרו לאכול ללא שחיטה. ולפי שיטתו "בעי רבי ירמיה, איברי בשר נחירה [שהיו במדבר] שהכניסו ישראל עמהם לארץ, מהו" - האם רשאים לאכול מהם לאחר כניסתם לארץ ישראל. ודנו שם בסוגיא, ביחס לאיזה זמן הסתפק רבי ירמיה: "אילימא בשבע שכבשו [את ארץ ישראל], השתא דבר טמא אישתרי להו, דכתיב (דברים ו, יא) וּבָתִּים מְלֵאִים כָּל טוֹב וגו' וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ", ואמר רבי ירמיה בר אבא אמר רב, קותלי דחזירי [חזירים יבשים, רש"י שם], בשר נחירה מבעיא". כלומר, אם באותן שבע השנים שכבשו בני ישראל את ארץ ישראל היה מותר להם לאכול קותלי חזירים, וכי יש ספק שמותר להם לאכול את איברי הנחירה שהביאו מהמדבר. "אלא לאחר מכאן", בהכרח איפוא, כי ספקו של רבי ירמיה מתייחס לאחר שהשלימו את הכיבוש, ואז נאסרו במאכלות אסורות, והספק הוא שמא איסור זה לא חל על איברי הנחירה שהיו מותרים להם במדבר.

בהמשך הסוגיא נאמרה דרך נוספת בביאור ספקו של רבי ירמיה: "ואיבעית אימא לעולם בשבע שכבשו, כי אשתרי להו שלל של עובדי כוכבים דידהו לא אישתרי". גם בשבע השנים שעסקו בכיבוש הארץ, הותרו אכילת המאכלים אסורים של שלל עובדי הכוכבים שלקחו ישראל מידם בלבד, אלא שהספק היה, האם הותרו לאכול גם מאכלי איסור של בני ישראל – הכובשים.

על פי דברי הגמרא בחולין, פסק הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ח ה"א) "חלוצי צבא כשיכנסו בגבול העכו"ם ויכבשום וישבו מהם, מותר להם לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וכיוצא בו, אם ירעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלות אלו האסורים. וכן שותה יין נסך, מפי השמועה למדו, וּבָתִּים מְלֵאִים כָּל טוֹב - ערפי חזירים, וכיוצא בהם". ויש לבאר, ראשית כל, מי הם "חלוצי הצבא" שלהם הותר לאכול מאכלים אסורים בשעת המלחמה, ולכאורה נראה שהרמב"ם רצה לומר שאין היתר לכל הלוחמים אלא ל"חלוצי הצבא" בלבד, וצ"ע.

עוד יש לבאר את כוונת הרמב"ם במה שכתב שההיתר נאמר רק בתנאי ש"אם ירעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלות אלו האסורים" - האם ההיתר הוא מגדרי פיקוח נפש ורק כשמדובר במצב שנשקפת סכנת נפשות ללוחמים אם לא יאכלו את האוכל הלא כשר, או מדיני מלחמה לכל אורך מהלך הלחימה, וגם כאשר אין סכנת נפשות מיידיית.

אכילת מאכלים אסורים ופטור מקיום מצוות בזמן מלחמה

והנה בהמשך דבריו כתב הרמב"ם (שם הלכה ב) את דינה של 'אשת יפת תואר' שהותרה במלחמה: "וכן בועל אשה בגיותה אם תקפו יצרו, אבל לא יבעלנה וילך לו, אלא מכניסה לתוך ביתו, שנאמר (דברים כא, יא) וְרָאִיתָ בַשָּׂבִיָּה אִשְׁתִּי יִפֹּת תֹּאֲרָה. ואסור לבעול אותה ביאה שניה עד שישאנה". ויש להבין, האם סמיכות דיני ההיתר לאכול נבלות וטריפות במלחמה לדין 'אשת יפת תואר', באה ללמד על ההשוואה של דינים אלו, ואם כן, למאי נפקא מינא, וצ"ע.

ההיתר לאכול מאכלים אסורים במלחמה - במקום סכנה או גם אם ההיתר אינו מצוי

ב. נושאי כליו של הרמב"ם, דנו בדבריו, באלו תנאים ניתן ההיתר לאכול מאכלים אסורים בשעת המלחמה.

ונראה ברור כי הרמב"ם לא דיבר על מצב של סכנת רעב המוגדר כפיקוח נפש, כי במצב שכזה, ודאי נדחים כל איסורי התורה [למעט ג' עבירות] ואין צורך בהיתר מיוחד - ואם כן צריך להבין מהו ההיתר המבואר בדבריו.

בהסבר דברי הרמב"ם מצאנו שלושה דרכים:

• הכסף משנה כתב: "וסובר רבינו היינו דווקא היכא דלא שכיח ליה היתרא באותה שעה, אבל אי שכיח קמיה היתרא, לית ליה למישבק היתרא ולמיכל איסורא. ולכן כתב **אם ירעב ולא ימצא מה יאכל**. ואין כוונתו במי שהוא **מסוכן** מחמת רעבון, דהא פשיטא ואפילו אינו מחלוצי צבא נמי. אלא **כשתאב לאכול ולא שכיח ליה היתרא**, וכמו שכתבתי". ומבואר בדבריו שאכן לא מדובר במצב של פיקוח נפש, אלא בזמן מלחמה, כאשר "ירעב ולא ימצא מה לאכול", בתנאי שלא מצוי לפניו אוכל של היתר. אכן, לא נתברר בדבריו מה גדר ההיתר בזה, וצ"ע.

• הרדב"ז (שם) כתב: "ולא איירי שהם **מסוכנים** אצל הרעב, אלא שאינם צריכים לטרוח לבקש מאכל היתר. כיון שנכנסו לגבול העמים, אם ילכו לבקש מאכל היתר, יקומו עליהם העמים". ידידי רבי אשר וייס, גאב"ד דרכי הוראה (מנחת אשר, חומש דברים סימן לה) ביאר את דבריו: "**בתורת המלחמה** נתחדשה הלכה כי חוששים לכל **חשש פיקוח נפש**, אף הרחוק ביותר. ואף שבדרך הטבע אין כאן **סכנה מיידית**, דאין הם בסכנת רעב. מכל מקום התירה להם תורה מאכלים אסורים משום החשש שאם יטרחו לחפש אוכל, יקומו עליהם אויבים". ומבואר בדבריו כי ההיתר הוא מחמת "**חשש פיקוח נפש**" - בגלל הסכנה העלולה להיגרם **בחיפוש** אחר מאכלים מותרים בשעת המלחמה. אולם לענ"ד דבריו תמוהים, כי מצינו היתר מחמת **ספק פיקוח נפש** שדינו כפיקוח נפש ממש, וכאן כתב הרדב"ז שאין זה מחמת פיקוח נפש, וצ"ע.

ויותר נראה כי לפי הרדב"ז התחדש היתר "**בתורת מלחמה**", דהיינו מדיני המלחמה, אין צריך לטרוח להשיג מאכלים כשרים. וכן נראה מדברי המאירי (חולין יז, א) "ולא הותרו אלא **בשעת הדחק ובזמן טרדת המלחמות**, כגון שבע שכבשו וכן לדורות. כל זמן שהמלך נלחם, אפילו מלחמת רשות, כשיכנס חלוץ הצבא בגבול הגויים וישללם, כל **שבשעת הדחק**, כלומר שאינם מוצאים בכדי ספוקם, מותרים בכל שימצאו שם אפילו יין נסך". ונראה מדבריו שההיתר "בשעת הדחק", פירושו שכאשר במלחמה השעה דחוקה, אין צריך לטרוח להשיג מאכלים כשרים.

• הנצי"ב בפירושו העמק דבר (דברים שם) כתב כי המקור לדברי הרמב"ם נמצא בלישנא קמא בגמרא בחולין [אות א] "דאפילו [מאכלים אסורים] דישראל שרי [ולא של נכרים בלבד], מבואר שהוא משום פיקוח נפש. **שכל ההקפדה במאכלים בשעת מלחמה מביא לסכנת נפשות**". ונראה מדבריו כי גדר אכילת מאכלים אסורים במלחמה הוא **מדיני פיקוח נפש** - מחשש שהקפדה על אכילת מאכלים כשרים בלבד בשעת המלחמה, עלולה לגרום לסכנת נפשות. וכן מתבאר בדברי התורה תמימה (דברים פרק ו אות טז).

אכילת מאכלים אסורים ופטור מקיום מצוות בזמן מלחמה

למי ואלו איסורים הותרו במלחמה

ג. במשנה (עירובין פ"א מ"י) נאמר: "ארבעה דברים פטור **במחנה** [היוצאת למלחמה], מביאים עצים מכל מקום [ואין חוששים לגזל], ופטורים מרחיצת ידים, ומדמאי, ומלערב [עירובי חצרות]". וכתב בפירוש שיירי הקרבן על הירושלמי (עירובין שם) כי משנה זו היא המקור לפירוש של הכסף משנה בדברי הרמב"ם: "דאי סלקא דעתך דאפילו דברים האסורים מותרים לאכול, מאי שנא דתנא תנא דמאי". כלומר, מכך שהתנא התיר רק דמאי שאיסורו **מדרבנן** [והוא הדין שאר האיסורים שהותרו שם במחנה] נראה כי **במצב שאינו פיקוח נפש לפנינו**, אלא הוא "**תאב לאכול ולא שכיח ליה היתרא**" - לא התירו איסורים דאורייתא. ובמצב שכזה, ש"**אם ירעב ולא ימצא מה יאכל**" - הותרו רק איסורים **מדרבנן**, כדמאי וכיוצא בזה.

אולם בספר כתר אפרים (סימן ב) דחה את דבריו, וכתב כי אין לדמות כלל את דברי הרמב"ם שנאמר על **חלוצי הצבא** הנלחמים בחזית, לדברי המשנה שנאמר על **הנמצאים במחנה**: "וזוה שהרמב"ם דייק בלשון 'חלוצי צבא' שנכנסו בגבול העכו"ם ויכבשום, זאת אומרת צבא כובש. ומובן גם בזה הדיוק בלשון הרמב"ם 'וישבו מהם', זאת אומרת שיקחו מהם שלל בשעת הכבוש. ואם כנים אנו בזה, הרי שיש לתמוה על דברי הגאון בעל 'שיירי קרבן' בירושלמי, שהביא ראיה לרמב"ם שמותר לאכול דברים אסורים דווקא כשירעב ואין לו מה יאכל, ממתניתין דארבעה דברים התירו להם במחנה. ואולם לפי דברינו אין כאן דמיון כלל, כאן התירו רק דמאי מפני שזהו **במחנה** של צבא. אבל שם דיבר הרמב"ם על **חלוצי צבא** הכובש בגבול עכו"ם, ואם כן מותר גם דברים אסורים מהתורה. וממילא יתכן לומר שכשהותר להם, לגמרי הותר להם, ואפילו כשאינו רעב כלל, ואין מכאן ראיה לדברי הרמב"ם".

ההיתר לאכול מאכלים אסורים במלחמה בזמן כיבוש הארץ - לשעה או לדורות

ד. בעיקר דברי הרמב"ם צ"ע, האם הדינים המבוארים בדבריו נוהגים הלכה למעשה במלחמות בזמנינו. ואמנם הרמב"ם (דברים שם) הביא את דברי הרמב"ם, וכתב: "ואין זה נכון, שלא בשביל פקוח נפש או רעבון בלבד הותר בשעת מלחמה, אלא **לאחר** שכבשו הערים הגדולות והטובות וישבו בהן התיר להם שלל אויביהם. **ולא בכל חלוצי צבא**, אלא בארץ אשר נשבע לאבותינו לתת לנו, כמו שמפורש בענין". הרי לנו מחלוקת בין הרמב"ם והרמב"ן:

• **אלו מאכלים הותרו ומתי** - לדעת הרמב"ם, מאכלים אסורים הותרו רק בשעת רעבון או פיקוח נפש ורק בשעת מלחמה. כמו כן הותרו כל המאכלים האסורים, ובכלל זה מאכלים אסורים של ישראל - כמבואר בתירוץ הראשון של הגמרא בחולין [אות א]. אולם לדעת הרמב"ן, ההיתר היה הוראת שעה בלבד, בזמן שנכנסו לארץ ישראל, וגם שלא בשעת רעבון או פיקוח נפש, ואפילו שלא בשעת המלחמה עצמה - כדי להראות בעלותם על המקום. כמו כן, הותר רק שלל אויביהם ולא המאכלים האסורים של ישראל - כמבואר בתירוץ השני בגמרא בחולין.

• **למי הותרו המאכלים והיכן** - לדעת הרמב"ם, ההיתר הוא רק לחלוצי הצבא, ורק בעת מלחמה, ובכל מלחמה "כשיכנסו בגבול עכו"ם" ולא רק בתחומה של ארץ ישראל. כי יסוד ההיתר הוא כדי שיאכל כל צרכו ויהיה לבו פנוי למלחמה, ולכן הותר רק לחלוצי הצבא. וכמו כן ההיתר הוא מדין המלחמה, ולא מדין כיבוש ארץ ישראל, ולכן הותר בכל כניסה לגבול עכו"ם, ולאו דווקא בארץ ישראל. אולם לדעת הרמב"ן, שההיתר היה לשעתו בלבד מחמת מצות כיבוש הארץ, הותר המאכלים האסורים של הגויים היה לכולם, ולא רק לחלוצי הצבא, ובתחומה של הארץ בלבד.

אכילת מאכלים אסורים ופטור מקיום מצוות בזמן מלחמה

המנחת חינוך (מצוה תקכז אות ו) כתב להסתפק לשיטתו של הרמב"ם, שההיתר לאכול מאכלים אסורים בשעת מלחמה נהג **לדורות**, האם היתר זה נאמר רק "**בכיבוש חדש**" כמו שהיה אז בימי יהושע, אבל בארצנו שישבו בה ישראל ובאו גוים ולקחו מידם, וחזרו ישראל ולקחו מהם, אפשר אינם בדין זה". ונפקא מינה: "דהנה בימי גלות בבל מבואר ברמב"ם (הלכות תרומות פ"א ה"ה) דבטל הכיבוש הראשון, על כן בטלה קדושת הארץ. ובימי עזרא עלו ולא קדשו כל הארץ, דהרבה כבשו עולי מצרים ולא עולי בבל. והנה קדושה השניה לא בטלה כלל כידוע, אם כן **כשנכבוש הארץ במהרה בימינו**, אותם עיירות שהן קדושות, לא הוי כיבוש חדש, ואינו נוהג דין זה. אך באותן עיירות שאינן קדושות, דבטל הכיבוש הראשון, והוי ליה ככיבוש חדש, או קיני קניזי וקדמוני דהוי ליה כיבוש חדש נוהג דין זה, וצ"ע".

עוד כתב הרמב"ם שם: "וכן יין נסך שהזכיר [הרמב"ם, בדבריו המובאים לעיל **[אות א]** "וכן שותה יין נסך"] אינו אמת, שבכל איסורי עבודה זרה היא עצמה ומשמשיה ותקרובת שלה הכל אסור, שנאמר (דברים ז, כו) **שִׁקְץ תִּשְׁקָצוּ וְתַעֲבֹבוּ וְתִתְּעָבוּ כִּי חָרָם הוּא**. ואם לא נתכוין הרב אלא להתיר סתם יין במלחמה, וכי למה הוצרכנו לדבר זה, איסורי תורה הותרו, גזרות של דבריהם יהיו אסורות". ובאמת דברי הרמב"ם צ"ע.

ביישוב דברי הרמב"ם כתב בספר כתר אפרים, בהמשך דבריו המובאים לעיל: "וראיתי במשך חכמה פרשת ואתחנן שאומר שהמקור לזה שיין נסך מותר במלחמה נובע מדברי הפסוק (דברים ו, יא) **וְזָרָת חֻצֹּבִים אֲשֶׁר לֹא חֻצְבָּתָךְ, דַּמְשָׁמְעוּ בִּזְרוֹת מִלֵּאֵי יוֹן**, כפי שהיה נהוג להשהות את היין בבורות. ואם כן התורה התירה בפירוש כמו שהתירה שלל מתוך איסורי ביזה וחרם. ואולי למד מכאן הרמב"ם שגם ביין נסך מותר, שלא כדברי הרמב"ם".

היתר מאכלים אסורים כהיתר אשת יפת תואר - דיברה תורה כנגד היצר הרע

ה. מהר"ץ חיות (חולין שם) כתב מהלך נוסף בדעת הרמב"ם, בגדר אכילת מאכלים אסורים בשעת המלחמה.

לדעתו, ההיתר לאכול מאכלים אסורים הוא היתר מיוחד מדיני **המלחמה**, שבה אמרו חז"ל באיסור אשת יפת תואר (הובאו ברש"י דברים כא, יא) "**לא דיברה תורה אלא כנגד יצר הרע**, שאם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור", והוא הדין גם כאשר נמצא לפניו מאכל איסור. ויש ללמוד זאת מכך שהרמב"ם, הסמיק בהלכותיו את דין היתר המאכלים האסורים לדין היתר אשת יפת תואר: "הנה הרמב"ם כתב דאינו מותר רק כשירעב ולא ימצא מה לאכול, ומנא ליה להרמב"ם לחדש זה. ואולם הרמב"ם כתב בהלכה השניה, וכן בועל אשה בגיורת, דמשמע הא דהתירה התורה אכילת איסור בשעת מלחמה, הוא משום דלא דיברה רק נגד יצר הרע, ומוטב שיאכלו בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו נבלות. ומזה למד הרמב"ם, דכמו ביפת תואר דכתיב וחשקת בה, דווקא אם יצרו תוקפו, כן בזה [באכילת מאכלים אסורים] דווקא אם תאב".

וכן נראה מדברי המשך חכמה (דברים כ, יד) שכתב בדעת הרמב"ם: "דבכל מלחמה כשיבואו ישראל לגבול העמים, מותרים באכילת כל האיסורים כשירעבו **וכמו שהותרו יפת תואר בשביה**" - שההיתר הוא "כנגד היצר הרע", בשעת מלחמה בלבד.

הסבר זה בשיטת הרמב"ם בהיתר מאכלים אסורים במלחמה, נתבאר בהרחבה גם בספר אבי עזרי על הרמב"ם (שם) שכתב: "הרמב"ם לא הצריך שיהיה כאן פיקוח נפש, אלא רק שיהיו רעבים וצריכים לאכול, דבמקום שיש פיקוח נפש לא צריכים קרא להתיר, וכן כתב כאן הכסף משנה. ואם כן מוכח, שההיתר הוא שהרמב"ם כלל דין זה עם הדין יפת תואר. שהרי כתב בהלכה ב' וכן בועל אשה בגיורת אם תקפו יצרו, משמע כי סבר הרמב"ם, שגם ההיתר לאכול מאכלות אסורות הוא מהאי טעמא שלא

אכילת מאכלים אסורים ופטור מקיום מצוות בזמן מלחמה

דברה תורה אלא כנגד יצר הרע. וכמו ששם הוא רק בשתוקפו יצרו וכתבי וחשקת, גם כאן כנגד יצר הרע. רק אם רוצה לאכול ולא מצא מה לאכול, אף שאינו מסוכן, מותר לו לאכול מאכלות האסורות. אבל אם יש לו מה לאכול מההיתר, אין כאן יצר הרע לאכול רק את המאכלים האלו" [ומכל מקום הסתפק האבי עזרי:] "ואפשר אף אם יש לו מאכלים אחרים ממין אחר, והוא רוצה רק מאלו המינים שהם אסורים, זה גם כן נקרא רעב, שהוא רעב למאכל זה, ויש לעיין".

לפי הסבר זה בדברי הרמב"ם, חידש האבי עזרי: "על כל פנים כאן המידה שלא דיברה תורה אלא כנגד יצר הרע, הוא מה שהוא רעב ואין לו מה לאכול. ומשום כך הדין, שרק החלוצי צבא מותרים ולא יתר העם, וכמו לענין יפת תואר". דהיינו רק הלוחמים בחזית, כלשון הרמב"ם "חלוצי צבא כשיכנסו בגבול העכו"ם", שיש להם נסיון של "יצר הרע" - אליהם "דיברה תורה", והתירה אסורים. אך לא לשאר העם הנמצאים במחנה שאינם ב"קו החזית" - שלהם לא נאמר היתר זה.

אמנם בעיקר ההשוואה בין היתר מאכלים אסורים לאשת יפת תואר, וההגדרה כי היתר מאכלים אסורים הוא דין מיוחד כי "דברה תורה כנגד היצר הרע" - לכאורה לא מובנים. שהרי היתר אשת יפת תואר היה "חד פעמי", כמבואר בדברי הרמב"ם [אות א] "ואסור לבעול אותה ביאה שניה עד שישאנה". ואילו ההיתר של אכילת מאכלים לכאורה אינו מוגבל, אלא בכל פעם "מותר לאכול נבלות וטרפות וכיוצא בו, אם ירעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלות אלו האסורים", וצ"ע.

...

היתר מאכלים אסורים משיקולי לחימה וטובת הלוחמים

ו. לכן נראה לענ"ד לומר, כי גדר היתר מאכלים אסורים במלחמה הנסמך לדיני אשת יפת תואר, אינו משום "דברה תורה כנגד יצר הרע", אלא הוא מדיני המלחמה - שבה מצאנו שיקולים אחרים מכל דיני פיקוח נפש.

היסוד לגדר זה נתבאר בהרחבה לעיל [סימן ב אות ד] בדברי המנחת חינוך (מצוה תכה) שכתב, כי למלחמה "כללי הלכה" שונים, ואף שבכל התורה סכנת "פקוח נפש" דוחה את קיום המצוות, שונה הדין בשעת מלחמה - שגזרה התורה להסתכן ביציאה למלחמה. והדברים פשוטים מסברא, שהרי אילו היינו אומרים "פקוח נפש דוחה את כל התורה כולה", היאך היה מותר לצאת להילחם. וגם יש לכך ראייה פשוטה, מכך שהתורה התירה מלחמת "רשות", ואף שלכאורה יש בכך כמובן חשש ברור של סכנות נפשות - ומוכח איפוא, כי בדיני "מלחמה" אין שיקולים של "פיקוח נפש". והבאנו [שם] כי יסוד הדברים מבואר גם בדברי הנצי"ב (מרומי השדה, עירובין מה, א) והגרי"ז מבריסק (פרשת בשלח ד"ה זבולון).

ונראה לפי זה כי גם היתר מאכלים אסורים במלחמה, יסודו מדיני המלחמה. ולכן גם כשאין עתה סכנת נפשות ללוחמים, אלא הם רעבים בלבד, והחשש שמא בגלל החיפוש אחר אוכל כשר עלול לגרום לסכנה רחוקה, ומהלכות פיקוח נפש אין היתר לאכול מאכלים אסורים - מכל מקום מדיני מלחמה, הותרו להם המאכלים.

וכן נקט ידידי הרב אברהם אבידן, בספרו שבת ומועד בצה"ל (עמ' טו) כי מדברי הגמרא בשבת (יט, א) "עד רדתה (דברים כ, כ) - אפילו בשבת", יש ללמוד כי היתר חילול שבת במלחמה אינו מהלכות פיקוח נפש, אלא מדיני המלחמה, כל שהדבר בעל משמעות במישור הבטחוני של עם ישראל, מותר לחלל עליו את השבת, אם הוא מסייע לנושא המלחמה. ולפי זה כתב: "זכורני שסמל הדת של גדוד מרגמות כבדות שהיה בירושלים במלחמת ששת הימים דיווח לי, כי בשבת האחרונה שלפני מלחמת ששת הימים בשעות הקטנות של בוקר השבת, דילג הגדוד מהמחנה במרכז העיר ותפס את גזרת ההרים שממול לנבי סמואל. במחנה במרכז העיר היה הגדוד ערוך, כך שהכינו לחיילי הגדוד אכילה ושתייה חמים למשך יום השבת. בעקבות הדילוג לא היתה כל אפשרות להתארגן, שיהיה לחיילי הגדוד אוכל ושתייה חמה. ואכן, חיילי הגדוד אכלו במשך השבת אוכל קר. אולם בשעות לפנות בוקר, בעת שגמרו להיערך בגיזרה

אכילת מאכלים אסורים ופטור מקיום מצוות בזמן מלחמה

שרר בהרי ירושלים קור עז, והחיילים טענו כי שתיה חמה תסייע להם לשמור על עירנותם. סמל הדת בהבינו שלא יצליח למנוע מהם זאת, לא מחה בידם. לאחר מעשה, בידעו כי בבית מדרשה של הרבנות הצבאית נאסר בישול באופן מוחלט, בא אלי בשאלה, האם נהג נכון. במקרה זה, הערכתי שלא היתה בו סכנה ממשית, אם לא היו החיילים שותים שתיה חמה. ברם אם ישתו, תהווה השתיה החמה גורם מסייע בשמירת כושרם של הלוחמים. כלומר, אילו היה המצב שבלא שתיה חמה לא יוכלו הלוחמים לתפקד, כי אז ברור שמותר להם לבשל שתיה חמה בשבת. אך מאחר והמצב הוא שהלוחמים יוכלו לתפקד גם בלי שתיה חמה, אלא שהשתיה החמה תסייע להם לשמור על כושרם, הרי זה דומה מבחינה עקרונית ליסוד היתר הלחימה בשבת. וכן למה שביארנו לעיל בדעת הרדב"ז אודות ההיתר ללוחמים לאכול מאכלות אסורות, **שאכילת המאכלות תסייע לשמור על כושרם**. כך גם בענייננו, אמנם אין סכנה אם לא ישתו הלוחמים שתיה חמה, אך שתיה זו תסעוד ותיטיב עמם. ואם כן יפה נהג סמל הדת שלא מחה בידם".

לעומתו, הרב מרדכי הלפרין (קובץ מורשה, ח"ה עמ' 34) דן בשאלה דומה: "חיילי סיירת הנמצאים בפשיטה עמוקה מעבר לקווי האויב, במהלך הפשיטה נפלו לידיהם מחסני מזון עשירים, בעוד שמנות הקרב שהיו בידם דיין להשביע את הנפש אך לא את החיך - האם מותר להם לאכול ממזון השלל, למרות שאיננו מזון כשר".

וכתב על פי סוגיית הגמרא במסכת חולין ודברי הפוסקים שהובאו לעיל: "הרמב"ם מתיר מאכלות אסורות לחלוצי צבא כשירעבו ולא ימצאו מה יאכלו, וטעם היתרו משום דברה תורה כנגד יצר הרע. ומצאתי מפורש כן בתשובת הרמב"ם (מהדורת פריימן, תשובה קנד) בענין בחור שהתייחד עם שפחה יפת תואר, וזה לשונו: ודאי מדין תורה צריך לגרשה משם ואפילו בגיורת, כי לא סברה תורה אלא כנגד היצר כאשר אמרו **באיסורים ובתים מלאים כל טוב** אפילו קדלי דחזירי **ולא זו הדרך**, עיי"ש. הרי מבואר שתלה טעם דברה תורה כנגד יצר הרע במאכלות אסורים כפיפת תואר. אבל הרמב"ם חולק לגמרי על ההיתר בזמן הזה". ומסקנתו: "לפנינו איפוא מחלוקת ראשונים, ואף המתירים לא התירו אלא משום דברה תורה כנגד היצר "ולא זו הדרך", כמו שכתב הרמב"ם בתשובה, לפיכך אין לנו להקל ח"ו באיסורי תורה. ולכן חלוצי צבא או חיילי הסיירת אסורים במאכלות אסורות גם כשהם מעבר לקווי האויב, כל זמן שלא קיים פיקוח נפש". ומדברים אלו נראה כי לדעתו, גם בשעת מלחמה, אין להתיר אכילת מאכלים אסורים [והוא הדין חימום שתיה בשבת] כאשר לא מדובר במצב של פיקוח נפש.

אלא שהרב הלפרין, חזר ופרסם את המאמר בספרו רפואה מציאות והלכה (ח"א סימן יב), ושם הוסיף את הדברים הבאים: "לאור הנסיון של מלחמת לבנון השנייה, הוספתי בשנת תשס"ו את האזהרה הבאה: חייבים להדגיש כי האמור למעלה נכון כאשר **כבר נגמרה המלחמה**, כדברי הרמב"ם ויכבשום וכו'. אבל כאשר הלחימה עדיין נמשכת, כמו במלחמת לבנון השנייה, יש לנהוג על פי דברי הנצי"ב, **שכל הקפדה במאכלים בשעת מלחמה מביאה לסכנת נפשות**, שהרי **המציאות כפי שנתבררה במלחמה מוכחת כדבריו**".

[במאמר המסוגר יש לציין, כי בתקופת מלחמת העולם השנייה, נשאל הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, הרב הראשי לישראל, לגבי היתר אכילת מאכלי איסור לחיילי היחידות היהודיות [בריגדה] שנלחמו במסגרת הצבא הבריטי. בפסק ההלכה שלו (שו"ת היכל יצחק או"ח מב) כתב על דברי הרמב"ם: "כלל הוא בכל חידוש, שאין לך בו אלא חידוש, ובמה נאמר דבר זה, במלחמה ישראלית במובן המיוחד של מילה זו. יתברכו אחינו המצטרפים למלחמה זו באויב הנורא שקם לשעבד את העולם כולו, ולהשמיד ח"ו את עם ישראל. זוהי מלחמה שיש בה משום הצלת ישראל, אבל היא מלחמת האומות שמצטרפים אליה מישראל בתור חייליהם. ואין זו מלחמת ישראל במובן של אותה הפרשה, שבה נאמר היתר זה. ולא מצינו בשום מקום שהיוצאים להציל נפשות הותר להם לאכול איסור, כשאין בזה משום פיקוח נפש. ועל כן אין לדעתי יסוד להתיר כדעת השואל". גם מדבריו נראה כי היתר מאכלים אסורים יסודו **בדיני**

אכילת מאכלים אסורים ופטור מקיום מצוות בזמן מלחמה

מלחמה - ולכן לא היה היתר לחיילי הבריגדה היהודית לאכול מאכלים אסורים, כי לאותה מלחמה לא היו דיני מלחמה שנאמרו רק למלחמה של ישראל ולא למלחמת אומות העולם].

היתר מאכלים אסורים - דין ב'חפצא' של המאכלים או היתר ל'גברא' האוכלם

ז. בקובץ מורשה (ח"ט עמ' 132) התפרסמה תגובתו של ידידי לספסל הלימודים בישיבת חברון, הרב עמיהוד ליזין, למאמרו של הרב הלפרין.

בתוך דבריו מבואר חידוש בשם הגרי"ז מבריסק, שהסביר את מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן [אות ד] האם יין נסך הותר בשעת המלחמה - ביסוד ההיתר של "בתים מלאים כל טוב", האם זהו דין בחפצא של מאכלים אסורים, דכאן אמרה התורה שחפצא של מאכלים אסורים, ליתא בהם שמץ של איסור. או שההיתר לגברא, שהותר לאדם בשעת מלחמה לאכול אף דברים האסורים. הרמב"ן סבר שהוא היתר בחפצא של מאכלים אסורים, ועל כן שייך להתיר זאת רק במקום שיש איסור אכילה בלבד, כי את זה בלבד התירה התורה, ותו לא. ולכן אין היתר לשתות יין נסך, שיש בו איסור הנאה, שאיסורו הוא דין בגברא. אבל לדעת הרמב"ם הותר רק איסור גברא, ולמעשה החפץ עצמו נשאר באיסורו. ובשעת מלחמה התירו כל איסורי גברא שעל החפץ, ואף האיסור הנאה שבו. ומשום כך התיר הרמב"ם לחלוצי הצבא גם יין נסך.

לאור זאת, מבוארת מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן, האם ההיתר של מאכלים אסורים בעת המלחמה קיים גם לאחריה - אשר לדעת הרמב"ן ההיתר הוא בחפצא של המאכל האסור, ולכן המאכל הותר גם לאחר המלחמה, כדבריו: "לא בשביל פקוח נפש או רעבון בלבד הותר בשעת מלחמה, אלא לאחר שכבשו הערים הגדולות והטובות וישבו בהן התיר להם שלל אויביהם". ברם לשיטת הרמב"ם שההיתר הוא על איסורי הגברא, והחפץ עצמו נשאר באיסורו, על כן מה שהותר הוא רק בשעת המלחמה "כשיכנסו חלוצי הצבא בגבול העכו"ם", אבל לאחר מכן מהיכי תיתי להתיר דבר האסור.

• • •

סוף דבר

על פי שיטת הרמב"ם, שהיתר אכילת מאכלים אסורים היא הלכה לדורות, ועל פי מה שכתב הרב הלפרין בעקבות מלחמת לבנון השניה ש"כאשר הלחימה עדיין נמשכת, יש לנהוג על פי דברי הנצי"ב, שכל הקפדה במאכלים בשעת מלחמה מביאה לסכנת נפשות, שהרי המציאות כפי שנתבררה במלחמה מוכחת כדבריו" - יש להתיר אכילת מאכלים אסורים, במקרה שאין לפניו מאכלים של היתר, והחיפוש אחרי מאכלים מותרים עלול לגרום לסכנת נפשות.

ובפרט לאור חידושו של הגרי"ז יוצא, כי לשיטת הרמב"ם שהיתר אכילת מאכלים אינו על החפצא [שאז אין זה מתיר שאר איסורים, כדוגמת טלטול במקום שאין בו עירוב], אלא זהו היתר לגברא, הרי שבשעת מלחמה יש היתר לגברא לאכול מאכלים אסורים, ואף לטלטל במקום שאין בו עירוב, בכל מה שנצרך למלחמה - גם כאשר אין באותה שעה פיקוח נפש.